

HISTORISK TIDSKRIFT
(Sweden)

122:2 • 2002

Historiekultur, politik och historievetenskap i Norden

Av Peter Aronsson

Vad är historiekultur, historiebruk och historiemedvetande för slags begrepp? De kan låta som preciseringar och underrubriker till historia på ungefär samma sätt som medeltidshistoria, men jag kommer att argumentera för att de historiografiskt bör sidoställas med begrepp som social, kultur, mentalitet och genus vad gäller deras potential att snarare ändra perspektiv i forskningen än att beteckna ett nytt empiriskt forskningsfält. Det kan inte hävdas *a priori* att begreppen är lika organiserande begrepp för samhället eller historievetenskapen som helhet, som de sociala kategorier vilka idag dominerar det vetenskapliga problemtänkandet. Det återstår att pröva empiriskt.

Historiekultur är de artefakter, ritualer, sedvänjor och påståenden med referenser till det förflutna som erbjuder påtagliga möjligheter att binda samman relationen mellan dåtid, nutid och framtid. I undantagsfall utgör de direkta och uttryckliga tolkningar av detta samband. *Historiebruk* är de processer då delar av historiekulturen aktiveras för att forma bestämda meningsskapande och handlingsorienterade helheter. *Historiemedvetande* är de uppfattningar av sambandet mellan dåtid, nutid, och framtid som styr, etableras och reproduceras i historiebruket. Ett visst urval av historiekulturen iscensätts i ett historiebruk och formerar ett historiemedvetande. De begreppshistoriska kategorierna *erfarenhetsrum* och *förväntningshorisont* låter sig väl förenas med begreppet historiemedvetande. Kunskap och berättelser om det förflutna skapar möjligheter för vissa föreställningar om framtiden. Den förhoppning och fruktan som framtidsbilder skapar i samtiden påverkar sättet att organisera förhållandet mellan minne och glömska i erfarenhetsrummet. Detta sätt att närma sig historiekulturen placerar män-

---

Peter Aronsson, f 1959, är professor vid Tema Q, Kulturarv och kulturproduktion, Linköpings universitet, där han särskilt ansvarar för forskningsområdet kulturarv och historiebruk. De senaste publikationerna är *Storkommunreformen 1952. Striden om folkhemmets geografi*, i samarbete med Lars Nilsson och Thord Strömberg, och *Konsten att lära och viljan att uppleva*, i samarbete med Erika Larsson.

Adress: Tema Q, Linköpings universitet, 581 83 Linköping.

E-post: peter.aronsson@ituf.liu.se

niskans medvetna eller omedvetna historiebruk i centrum. Bruket sker i den dynamiska process som förbinder erfarenhetsrum och förväntningshorisont i en bestämd situation.¹

Gemensamma ceremonier, kulturarvsprocesser, grävrörelser, internationella Förintelsesymposier, forskningsprogram om andra världskriget, skolundervisning, populärkultur och samtal som knyter kompisgäng samman – historiekulturens former synes oändliga. De har alla det gemensamt att de har något meningsfullt att säga i både en synkron och en diakron dimension. Den synkrona begreppsbestämningen handlar om det kommunikativa värde som begripliga händelser, symboler, föreställningar kan etablera. Den diakrona handlar om hur dessa fogas in i narrativa strukturer, genrer, berättelser och historiekulturella troper. Paul Ricoeur menar att all historia – också den vetenskapliga – måste vara narrativ, med utgångspunkt i en bred definition av vad narration innebär. Om vi godtar det och samtidigt understryker iakttagelsen att ett meningsfullt historiebruk vill något och är projekt- och handlingsinriktat, och därför gärna fogar in en mer öppen hänvisning till historiens riktning i sin berättelse än vad som är legitimt i vetenskaplig historia, så kan några narrativa grundformer för kopplingen mellan då och nu urskiljas. I sin enklaste form kan historiemedvetandets grundtroper rent logiskt vara blott fyra: Framsteget, Guldåldern, Inget nytt under solen och Allt är ständigt nytt. Givetvis kan de kombineras på många sätt och samexistera inom ramen för en komplex historiekultur. I mer estetiserade överväganden har Hayden White argumenterat för att litterära grundgenrer som tragedi, romance och komedi ger form också åt historieskrivningen.² Balansen mellan det synkrona och det diakrona sammanhanget – både i historiebruket och i analysen av den – kan variera, men ingen av dem kan undvaras.

Det historiska tänkandets betydelse som kunskapsform, normgivare och affektionsvisare är ständigt närvarande. Formerna och intensiteten i denna dimension jämfört med det mer rationaliserat universaliserande, tidlösa eller

1. Peter Aronsson (red), *Makten över minnet. Historiekultur i förändring*, Lund 2000. Jag blir här tämligen kort, öppen och stipulativ i begreppsbestämningen för att komma vidare. I litteraturen finns naturligt nog fler uppfattningar om vilka fältets nyckelbegrepp bör vara och det är en viktig uppgift att fortsätta den diskussionen. Se till exempel inledningen i Klas-Göran Karlsson, *Historia som vapen. Historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985–1995*, Stockholm 1999, och Bernard Eric Jensen, *Historiedidaktiske sonderinger, Bind 1*, København 1994.

2. Hayden V White, *Metahistory: the Historical Imagination in Nineteenth-Century Europe*, Baltimore 1973; Peter Aronsson, "Historia som färsvara?", i Henrik Zip Sane & Bjarne Birkbak (red), *Historien som ferskvare. Rapport fra konference for arkiver og museer omkring Øresund på Malmö museer 11 oktober 2000*, Farum 2001.

romantiskt fantastiska varierar över tid. Under upplysningen är det mest framsteget som riktning som ger en historisk dimension. Den praktiska nytan som kunskapsintresse sätter inte historiebruket i centrum. Omvänt svärmar romantiken för det förflutna, men fakticiteten blir ingen påträngande begränsning. Kopplad till behovet av ett nationstänkande, som både ser djupt i Mimers brunn (ju äldre desto bättre och mer legitima krav) och verkar inkluderande, utvecklas folk- och så småningom medborgarskapandet. Den sönderslitande industrialiseringen, urbaniseringen och migrationen kring sekelskiftet 1900 ger en höjdpunkt för det nationellt integrativa historiebruket.³

Under den till synes stabila efterkrigskonjunkturen framstår systemegenskaperna snart som stabila, ja eviga, och någon mer tumultartad förändring tvingar inte på flera decennier till en historisk tematisering av samtiden. Det kalla krigets låsta strukturer och vardagslivets stadiga framsteg samverkar till att avhistorisera samtidsförståelsen. Detta ändras under seklets avslutande decennier, vilket kan symboliseras med murens fall på det utrikespolitiska området. Långsammare, men mer på djupet också i Västeuropas samhälle, underminerar en krypande känsla av den statliga politikens otillräcklighet i att tämja utvecklingens globaliserande krafter och välfärdsstatens kräftgång, när det gäller att på en hög nivå tillfredsställa en allt mer krävande väljarkår – som både vill ha vad de är vana vid och själva vill välja vad de ska betala för.

Frånvaron av traditionella hotbilder i termer av öst-väst konflikter och trovärdiga och engagerande utopier i välfärdsstatliga eller liberaldemokratiska traditioner att förhålla sig till, föder ny energi när det gäller att skriva om historien. Och den skrivs om, av allt fler aktörer, på allt fler arenor, i och utanför etablerade institutioner. Vad mer är; många verksamma i de vetenskapliga disciplinerna ser att detta pågår, liksom att historieförmedling sällan är fråga om en enkel kunskapsöverföring – somliga menar att den inte ens är önskvärd – och ser på nytt legitimitet i att mer aktivt kommunicera och delta i den vidare historiekulturen.⁴

3. Närvaron av det mystiska i Anne Eriksen, *Historie, minne og myte*, Oslo 1999; Thomas Hylland Eriksen, *Historia, myt og identitet*, Stockholm 1996. Pendelrörelserna i historiebruket i moderniteten framgår klart i Svante Nordin, *Från tradition till apokalyps. Historieskrivning och civilisationskritik i det moderna Europa*, Stockholm 1989.

4. Det kan gälla så skilda positioner och aktörer som post-modern influerade till underifrån-historiker, regionala rörelser och kvinnohistoriker.

Samhällsutvecklingen och hur den uppfattas samspelar med utvecklingslogiken inom vetenskaperna och historiedisciplinen. Tillsammans skapar de den fokusering och kraft som leder till en perspektivförskjutning. Under senare år har historiker i allt högre grad börjat intressera sig för dels historieskrivningens samhällsfunktion, dels det faktum att det mesta av den historieskrivning och det historiebrev som utförs sker utanför de akademiska disciplinerna. Denna utveckling visades tydligt i flera sessioner vid och rapporter från Världshistorikerkongressen i Oslo 2000 och under Nordiska historikermötet i Århus 2001. Självfallet är några av huvudperspektiven skapandet av nationen, de föreställda gemenskaperna, nationalistiska "missbruk" av historien, och en stor diskussion om Förintelsen är ofrånkomlig. Men samtidigt drar detta fokus, som är i linje med en återkomst för den politiska dimensionen i historievetenskapen, i någon mån bort uppmärksamheten från ett vidare historiebrev som är av mindre spektakulär art.

Vi kan observera ett ökat intresse för konstruktionen av historiebilder i flera discipliner: både i antropologi, arkeologi, etnologi, idéhistoria, historia och ekonomisk historia samt i etableringen av nya ämnen som museivetenskap, nya forskarskolor (industriellt kulturarv och Nordiska museets forskarskola) och forskarutbildningar (Tema Q, Kulturarv och kulturproduktion).⁵ Samtidigt sker förnyelsen av grundutbildningen i samma riktning, med en omfattning som överraskade också deltagarna vid en inventering hösten 2001.⁶

Detta är de direkt synliga effekterna av en del historiografiska trådar som löper samman i slutet av 1990-talet, och jag ska helt kort skissa några av dem. När kärnan för de svenska historikernas kognitiva identitet förvetenskapliga-

5. Här kan jag nämna exempel från skilda discipliner Bengt-Erik Borgström, *Cherished Moments: Engaging with the Past in a Swedish Parish*, Stockholm 1997; Anssi Paasi, *Territories, Boundaries and Consciousness: The Changing Geographies of the Finnish-Russian Border*, Chichester 1996; Håkan Karlsson & Björn Nilsson (red), *Arkeologins publika relation. En kritisk rannsaking*, Göteborg 2001; Jonas Grundberg, *Kulturarvsförvaltningens samhällsuppdrag. En introduktion till kulturarvsförvaltningens teori och praktik*, Göteborg 2000; Bodil Petersson, "Re-creating the Past. On the Quality of Archaeological Reconstruction on Gotland", i *Current Swedish Archaeology*, 1999, 131–148; Jes Wienberg, "The Perishable Past. On the Advantage and Disadvantage of Archaeology for Life", *Current Swedish Archaeology* 7 (1999); Magnus Rodell, *Att gjuta en nation. Statyinvigningar och nationsformering i Sverige vid 1800-talets mitt*, Stockholm 2002; Birgitta Svensson & Katarina Saltzman (red), *Moderna landskap. Identifikation och tradition i vardagen*, 1997; Katarina Saltzman, *Inget landskap är en ö. Dialektik och praktik i öländska landskap*, Lund 2001; Maths Isacson & Marie Nisser, "Industrisamhällets omvandling – en utmaning", *Bebyggelsehistorisk tidskrift* 36 (1998); Annika Alzén & Johan Hedrén (red), *Kulturarvets natur*, Eslöv 1998; Jonas Anshelm, *Modernisering och kulturarv. Essäer och uppsatser*, Stockholm; Stehag 1993.

6. Hans Bolin (red), *Kulturarvsvetenskap – utbildningar och sektorsbehov*, Stockholm 2001.

des i "det tredje vetenskapliga genombrottet"⁷ så lades värdet av att "förklara" i en hypotetiskt-deduktiv mening ovanpå den metodorienterade definitionen av professionalism. I tidstypiska formuleringar från 1970-talet ställs det deskriptiva, idiografiska, mot det förklarande, som då förbands med det nomotetiska vetenskapsidealet.⁸

Historiseringen av allt större delar av verkligheten ledde till en enorm expansion av det vetandevärdas empiriska område i takt med appliceringen av de inledningsvis nämnda rotmetaforerna (social, kulturell): det politiska vidgas till det samhälleliga, förstätt som det sociala, senare det kulturella. I den senaste utvecklingen återkommer den gamla pendelrörelsen mellan det allmänna och det enskilda, mellan det strukturella och aktörerna, i form av ett fördjupat intresse för det individuella som en pendang till diskursanalyserna. Expansionen, som leder både till subdisciplineringen och tvärvetenskap, förutsätter i vart fall inledningsvis, och i relationer utåt, en större andel beskrivning för att etablera ett fält och kommunicera dess innehåll och gränser. Till detta expansionsbetingade behov av beskrivning kom kritiken, eller kanske i första hand en stilla besvikelse eller misströstan över det svåra i att nå så långt på den ambitiöst förklarande vägen, vilket ledde vidare mot lägre ambitionsnivåer vad gäller förklarings centralitet. Det klassiska dikotoma begreppet "förstå", men också teoretiserade versioner av "beskrivning", dit jag menar att avancerade svar på frågan "hur?" eller "vad?" i diskursteoretiska eller kulturanalytiska traditioner kan räknas, fick en renässans. En återgång till den narrativa huvudfåran som en legitim grund för historiebrevskrivandet är tydlig i samtiden.⁹

Den konstruktivistiska vetenskapsteorin, som sedan 1960-talet blivit allt starkare inom kulturvetenskaperna, låg öppen för den språkliga vändningen, "the linguistic turn", som har slagit över hela fältet. Den kulturvetenskapliga forskningen har textualiserats så att den antropologiska samhällsförståelsen, som var starkare under 1980-talet, försvagats i betydelse. I början är attackerna på de stora berättelserna en viktig komponent, de många historierna

7. Ofta pratas om det första (Ranke) och andra (Weibull) källkritiska genombrotten.

8. Ingvar Johansson, "Metafysik och hantverk i historia", i Christian Kvium (red), *Historisk kundskab og fremstilling (Studier i historisk metode XX)*, Aarhus 1989.

9. Jag vill framhålla det tentativa och hypotetiska i den breda rundmålningen här. Se vidare Frank Meyer & Jan Eivind Myhre (eds), *Nordic Historiography in the 20th Century*, Oslo 2000; Rolf Torstendahl (ed), *An Assessment of Twentieth-Century Historiography: Professionalism, Methodologies, Writings*, Stockholm 2000; Cecilia Trenter, *Gransknings retorik och historisk vetenskap. Kognitiv identitet i recensioner i dansk Historisk tidskrift, norsk Historisk tidskrift och svensk Historisk tidskrift 1965–1990*, Uppsala 1999 för jämförande historiografi.

framhålls, men med den diskursiva metoden sker åter ett skifte som förstärker de strukturella dragen i forskningen.¹⁰ Ett bestående nettoresultat, som naturligtvis har trådar tillbaks till paradigmdebatten och Feyerabend's metodologiska anarki, är en förhärskande metodologisk pluralism, eller om man så vill, ett uppgivande av idén om gemensamma normer på området, en praktisk postmodernism, för en mer socialt uppfattad vetenskaplighet: det som kan argumenteras för med trovärdighet i den lärda komuniteten är tills vidare vetenskap.

Flera av de interna vetenskapsteoretiska utvecklingarna löper samman med den realhistoriska utvecklingen kring 1990 på ett betydelsefullt sätt. På gränsen mellan vetenskapsintern och samhällelig utveckling ligger ”upptäckten” av den skapade gemenskapen. Den konstruktivistiska ansatsen nådde slutligen fram till historiens tidigare praktobjekt och fortfarande självklara utgångspunkt: *nationen*.¹¹ Samtidigt föll tilltron till de nationella politiska systemens möjligheter att vara en spjutspets mot framtiden. Globala kulturella och ekonomiska krafter framstod som så mycket mer kraftfulla.

Under hela efterkrigstiden har det professionella historieämnets roll i skola och offentlig politisk mening varit i avtagande. Paradoxen är att allmänhetens historieintresse inte försvunnit. Tvärtom har det efter 1990 snarare allmänt tilltagit.¹² Med de mycket kraftiga förändringarna kring 1990, vad gällde murens fall och en globaliserad världsekonomis omstruktureringar, restes liknande starka behov av ett omstrukturerat erfarenhetsrum, en ny historieförståelse, för att kunna möta de på nytt öppnare förväntningshorisonterna med snabba svängningar, mellan Francis Fukuyamas trosvis

10. Peter Aronsson, *Historisk forskning på väg – vart? En översikt över avhandlingar och forskningsprojekt vid de historiska universitetsinstitutionerna samt en kritisk granskning av den officiella vetenskapliga debattens form och funktion i Sverige 1990–1996*, Växjö 1997.

11. Standardreferenserna är Benedict Anderson, *Den föreställda gemenskapen. Reflexioner kring nationalismens ursprung och spridning*, Göteborg 1993 och Eric J Hobsbawm & Terence O Ranger (eds), *The Invention of Tradition*, Cambridge 1992.

12. Hans Albin Larsson, *Barnet kastades ut med badvattnet. Historien om hur skolans historieundervisning närmast blev historia*, Bromma 2001; Ulf Zander, *Fornstora dagar, moderna tider. Bruk av och debatter om svensk historia från sekelskifte till sekelskifte*, Lund 2001. Upplivelsesorienteringens plats som högsta värde är ett av tecknen i tiden. Den didaktiska forskningen har arbetat mycket med begreppsbyggnad och historieämnets plats i skolans läroplaner, timplan och med läroboksanalyser. Se även Birgitta Odén & Göran Behre (red), *Historievetenskap och historiedidaktik*, Lund, Oslo 1982; Klas-Göran Karlsson & Christer Karlegård, *Historiedidaktik*, Lund 1997; Hans Albin Larsson, *Historiedidaktiska utmaningar*, Jönköping 1998; Herbert Tingsten, *Gud och fosterlandet. Studier i hundra års skolpropaganda*, Stockholm 1969; Sture Långström, *Författarröst och lärobokstradition. En historiedidaktisk studie*, Umeå 1997.

förtröstan, Attacs hotbilder och anti-globalisering och en kanske än mer utbredd osäkerhet om vilka värden som ska bära mening åt vår framtid.¹³

Som jag ser det är det i det läget en nästan given utveckling att kulturvetenskaperna börjar intressera sig för historiebruket utanför akademien, både genom en vetenskapsinternt driven logik och av det realhistoriska skälet att historiekulturen är mer uppenbart närvarande, omfattande och betydelsefull.

Vilka återverkningar kan dessa förskjutningar få på historieämnets utveckling? Under senare decennier har framför allt de sociala kategoriernas möjlighet att analysera och organisera kunskap fokuserats. Med historiebruk som grundbegrepp är det inte i första hand fenomenens klass-, könsmissiga, etniska eller generationsmissiga kvaliteter som penetreras. Det kan ses som ett steg tillbaka till de vidare rotmetaforerna, vilka verkade vidgande för den kulturvetenskapliga forskningen under efterkrigstiden: social, samhällelig och senare kultur, text, språk. Men naturligtvis bör man dra nytta av den forskning som via sociala kategorier uppmärksammat särskiljande distinktioner också på detta fält. Arbetarrörelsens historiebruk, kvinnors kulturarv, en blick för etnisk mångfald och barnlitteraturens historiedidaktik skapar rikare infallsvinklar än ett ensidigt nationellt fokus på frågan om historiebruket.

Men frågan är *hur väsentlig* den aspekt som historiekulturen fångar är, och *var* den egentligen utformas? Med rätta har dessa frågor ställts om mer använda begrepp: det är, som vi kommer att se i de artiklar som följer i detta nummer av *Historisk tidskrift*, inte självklart var politik bedrivs. Roger Johansson visar hur en dramatisk händelse som Ådalen 1931 åker ut och in på den politiska dagordningen, men också att minnet av händelsen inte bara skapas i historieskrivning eller offentlig debatt, utan också i seder som begravningsens utformning. Cecilia Trenter väcker frågor om andra områden för tradering än de traditionella offentligheterna för manliga dygder – vilket antyder både forskningsmissiga och politiska konsekvenser för inställningen till det privata och vardagen. Utformas det i det privata en annorlunda historiekultur, som berör andra sidor hos människan? I vilken relation står dessa till de gemenskapande berättelserna av delade minnen? Claus Bryld argumenterar för att en nedmonterad nationell historiekultur är ett resultat av den mediala globaliseringen, och både Nils Erik Forsgård och May-Brith Ohman Nielsen visar hur en nationell retorik flyter samman med religiösa metaforer i hanteringen av den mångfald och de etniska eller partipolitiska konflikter som uppfattas som livsfarliga.

13. Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, New York 1992.

I begynnelsen av ett forskningsläges framväxt är själva upptäckten sin belöning. Något synliggörs som en intressant storhet. Där har vi ett tag befunnit oss, men det börjar nu växa fram avhandlingar och frågeställningar som behandlar frågan om varför just dessa finns och inte andra, hur de är relaterade till varandra på ett systematiskt sätt, i vilken riktning de rör sig och i vilken idé- och samhällshistorisk kontext de ska förstås. Poängen är inte alltid frågeställningen om bruk och missbruk i förhållande till en säkerställd sanning. Här finns det av flera skäl plats för många förslag på hur forskningen kan läggas upp, hur fokus och perspektiv kan anläggas.

Ett första skäl till en positiv inställning till mångfald är att problemställningen och kunskapsintresset också inom detta forskningsfält kan variera betydligt – och definitioner bör vara funktionella i förhållande till dessa och inte bara mätas efter krav på inre logik. Om uppgiften är att förstå hur en nationell gemenskap förmår utforma gränser för inklusion och exklusion, är det möjligt att man kan ha utbyte av att studera hur exempelvis EU och hembygdsföreningar formar innehåll och funktion för att hantera frågor om vilka man är i en tid av förändring. Det är svårare att se hur samma tanke-tradition ska hjälpa till att förstå hur individer väljer att arbeta med sin egen biografi. Utan tvekan kommer det att uppstå spännande frågor där det samhälleliga och det individuella möts, men poängen är här att en metodologisk pluralism följer av de olika kunskapsintressena.

Ett andra skäl är att ett nytt forskningsläge är särskilt beroende av att många infallsvinklar prövas och inte förkastas redan innan de uttryckts ordentligt – man bör till exempel inte i all hast släppa den nationella dimensionen i historiekulturen. Artiklarna ger utan tvekan var och en för sig exempel som bara är begripliga inom nationella rum, men de ger också som helhet syn för sägen om historikernas praktik som nationellt bunden även om de teoretiska referenserna pekar mot och deltar i en internationell diskussion. En bearbetning av det nationella innehållet kan med fördel synliggöras genom jämförelser: Hur såg de debatter ut som orsakades av TV-dramatiseringar under 1980-talet på andra håll än i Danmark? Vilka bonde- och jord-metaforer utvecklas i det agrart moderniserade Danmark jämfört med det arkaiserande Norge? Jag ska nu kort argumentera för det fruktbara i att låta denna forskning följa i spåren på flera andra nya forskningsfält om agrarhistoria, folkrörelser, beslutsprocesser och brottslighet – den nordiska komparationen.

Norden som rum för historiekulturen

Den nordiska forskningen om historieförmedling, historiekultur och minne spirar inom flera discipliner. Skälen till detta är flera och gemensamma, men betydelsen av dem varierar mellan de olika länderna:¹⁴

1. Historieämnets ställning som nationsbärande är inte lika självklar som tidigare och det professionella historieberättandet spelar inte samma roll i det offentliga rummet. Detta är mest uttalat i Sverige, medan en fortsatt starkare ställning är för handen i Norge och Finland. Relationen mellan professionella historiker och andra "brukare" och berättare omförhandlas i samtiden.¹⁵

2. En självklar uppfattning av ämnets vetenskapliga grund inom ramen för en källkritisk metodologi är urholkad. Varierande kognitiva identiteter hos historiker gör denna utmaning mer levande i det mer teoriorienterade Sverige och mindre så i ett klassiskt metodorienterat Danmark.¹⁶

Finns det en nordisk historiekultur? Carl Jonas Love Almqvist talade 1846 om skandinavismens utförbarhet och argumenterade för dess kulturella och språkliga gemenskap, som krävde nyskriven historia och ny undervisning i skolorna.¹⁷ Ingen kan säga att historikerna eller andra delar av historiekulturen på något avgörande sätt bidragit till en sådan historieskrivning. För det mesta skrevs Skånes och Jämtlands historia in i den nya statens historia och undervisning. Finland och Norge karvade ut nationella rötter snarare än att betona det gemensamma förflutna, vilket upplevdes som ett politiskt ok

14. Två uppdaterade historiografier att använda för en överblick är Meyer & Myhre 2000; Torstendahl, *An Assessment of Twentieth-Century Historiography*, Torstendahl, "Thirty-Five Years of Theories on History. Social Science Theories and Philosophy of History in the Scandinavian Debate".

15. Den sista Danmarkshistorien kom ut 1996, Søren Mørch, *Den sidste Danmarkshistorie. 57 fortaellinger af faedrelandets historie*, København 1996. Goda moderna historiografier framför allt i Norge. William H Hubbard, *Making a Historical Culture: Historiography in Norway*, Oslo 1995. Se även temanummer med nordisk historiografi *Historisk tidskrift för Finland* 1998 och i norsk *Historisk tidskrift* 1996:1–2.

16. Renodlingen illustrerar begränsningar med ett nationellt perspektiv: I Danmark finns också den i Norden mest öppna replipunkten för postmoderna strömningar kring *Den jyske historiker* i Århus. Se Trenter, *Granskningens retorik och historisk vetenskap*.

17. Carl Jonas Ludvig Almqvist, *Om Skandinavismens utförbarhet. Föredrag, hållet i det Skandinaviska Sällskapet den 4 Februarii 1846*, Köpenhamn 1846.

18. Senast i raden av stora nordiska projekt är det rättshistoriska som liksom övriga avrapporteras inför en internationell publik. Eva Österberg & Sølvi Sogner (eds), *People Meet the Law: Control and Conflict-Handling in the Courts: The Nordic Countries in the Post-reformation and Pre-industrial Period*, Oslo 2000. Skillnaden mellan en västnordisk och en östnordisk politisk kultur var grunden för 1700-talsprojektet, se Harald Gustafsson, *Political Interaction in the Old Regime: Central Power and Local Society in the Eighteenth-Century Nordic States*, Lund 1994.

av tongivande grupper. Samtidigt finns en föreställning om Nordens gemensamma förflutna som fått genomslag både i undervisning i nordiska språk och nordisk historia. Helt klart hade idén en högkonjunktur vid mitten av 1800-talet, men också välfärdsstaten och jämställdheten har lanserats som ett gemensamt nordiskt val och erfarenhet. En nordisk modell har av och till varit en del i den politiskt ideologiska repertoaren. Tanken har också prövats inom forskningen. Oftast har då det komparativa anslaget inramat främst nationella djupstudier som sedan jämförts.¹⁸ Någon gång har själva idén om ett Norden undersökts och ställts i relation till realhistoriska förhållanden.¹⁹

Även bland forskare kring historiekultur kan vi se en i hög grad nationell inriktning. Det gäller också de uppsatser som här bjuder in till reflektion inom en nordisk ram. De tar sin utgångspunkt i det specifika för respektive land – bara sällan ligger jämförelsen i botten eller ses som en viktigare del i utförandet. Här finns en slumrande potential att ta i anspråk också av det historiekulturella fältet, som annars hotas att uppslukas av sina under så lång tid kraftfulla nationella producenter. Objektet kan lätt bli till metod.

Ta Ohman Niensens text om bondeideologin: Visst kan man här skönja utgångspunkter till ett helt nordiskt projekt av jämförelser med den danska gårdsmansideologin och firandet av Stavnsbaandet. Odalbonden, och senare hemmansägaren, har i Sverige legat i botten som en socialhistorisk grund för särart även då den nationella retoriken sedan länge lämnat Rösjö, landsbygdens apostel, det konservativa Bondetåget och den liberala egnahemsrörelsen bakom sig. Det finska Karelens urbonde är mytologiserad, medan de Österbottniska har andra historiografiska funktioner att fylla. Alla skrevs de in i en nationell historia med dagspolitiska konsekvenser. Är det så, att det som skapar en stark dikotomi där bygdeidén blir nationsbärande i Norge, blir annorlunda i Sverige, där relativt snart folket i Folkhemmet inkorporerade de små i samhället, både småbönder och arbetare? På det viset lever skilda bondehistorier vidare i de politiska kulturerna. I vart fall ger redan ytliga jämförelser anledning att fråga om måttstockar i den allmänna odalbondeideologin i Norden: Var de tidiga, starka, konfronterande etc? Först jämförelsen kan ge meningsfulla svar på frågorna.²⁰

19. Bo Stråth & Øystein Sørensen (eds), *The Cultural Construction of Norden*, Oslo 1997.

20. Jfr några nyare arbeten som Ann-Catrin Östman, *Mjolk och jord. Om kvinnlighet, manlighet och arbete i ett österbottniskt jordbruksamhälle ca 1870–1940*, Åbo 2000; John Toler, *Per Jönson Rösjö, "the agrarian prophet": A Charismatic Leader's Attempt to Rejuvenate Small Agriculture and Create a Commitment to a Cultural Revolt Against Industrialism in Sweden, 1888–1928*, Stockholm 1992; Nina

För att förstå institutionaliseringen av de nationella och regionala historiekulturerna skulle man kunna ge sig i kast med en jämförande studie över hur huvudstäderna och de nationella kulturarvsinstitutionerna formeras för att sanktionera det gemensamma historiebruket – och, lika säkert, skapas både pendanger och motrörelser hos korporationer som vill likna eller utmana den kulturella kapitalkoncentration på nationell nivå som runt 1900 åter syntes uppstå: kulturell regionalism och hembygdpatriotism samspelar med fosterländskheten. Nya huvudstäder som Helsingfors är betydligt lättare att läsa som hela berättelser om nationsbygge än de gamla imperiestäderna. Provinsernas, bygdernas regionala kulturhistoria bar en potential till nationsbygge, som så småningom och inte utan kamp integrerades i Skansens nationalism, skolböckernas landsbygdskunskap och litteraturens landskapskänsla i Sverige, blev en bas för en statsnationalism i Finland och en bygdenationalism i Norge. Detta kan ses som ett projekt Centralmakt och lokalsamhälle, översatt till ett nytt forskningsfält, där tematiseringen inte är beslutsprocesserna utan historiekapitalets vägar och fördelning mellan centralmakt och andra aktörer med ambitioner.²¹

Både Bryld och Johansson hanterar förhållanden som har att göra med modern politik och partiers historiebrik i relation till medier. Forskningen kring andra världskriget, vilken är inne i en andra fas i alla nordiska länder, där ett mer självkritiskt perspektiv leder till omvärderingar, öppnar ett fält för metastudier kring krigsminnen, svekdebatter och glömda historier i skilda länder – berättelser av yttersta vikt för utpekandet av legitima aktörer i det politiska systemet.²² Holocaust är en del i den internationella interaktionen på detta fält, där Sverige på politiskt initiativ intagit en ledande roll. Detta tycks vara ett utmärkt område för studier av hur nya media, internationell politik och historievetenskap samspelar. Forskning med denna inriktning pågår också med direkt stöd från politiskt håll.

Trots en internationaliserad kommunikation är tematiseringen av forskningen förbluffande nationell, inte minst på historiebrikens område, förmodligen på grund av att disciplinen historia har en sådan "naturlig" utgångspunkt,

Witoszek, *Norske naturmytologier. Fra Edda til økofilosofi*, Oslo 1998; Derek Fewster, *Folket. Studier i olika vetenskapers syn på begreppet folk*, Helsingfors 2000.

21. Matti Klinge & Laura Kolbe, *Helsingfors, Östersjöns dotter. En kort biografi*, Helsingfors 1999; Erik Kruskopf, *Stadens stoder. Om offentlig skulptur i Helsingfors*, Esbo 2000 och en lång rad monografier som finns över kulturinstitutionernas framväxt.

22. T ex Claus Bryld & Anette Warring, *Besaettelsestiden som kollektiv erindring*, Roskilde 1999.

förstärkt av att de mest synliga objekten för forskningen ofta varit nationella praktiker.

Perspektiv på forskningen

Fler uppgifter av mer övergripande teoretisk art behöver fortsatt bearbetning parallellt med de fördjupande studier som nu är på väg:

1. Vilka former av historiebruk kan urskiljas och hur hänger de samman?
2. Var ligger nyckelpunkterna för att någon av alla historiekulturens möjligheter realiserar, några med massiva och djupgående implikationer för stora grupper, andra mer gruppskiljande, eller individrelevanta än direkt kollektiviserande?

I fokus för historikers intresse för historiebruket ligger som påpekats fortfarande det gamla intresset för politik, inte minst nationell politik och makt, och förstås för den egna disciplinens roll i processerna.²³ Detta är viktigt, intressant och centralt för disciplinens förnyelse av den egna traditionen. I arbetena blir också andra delar av historiekulturerna synliga utan att vara i centrum för analyserna. Den nationella debatten förs inte bara i lärda tidskrifter utan även i dagspressen, och närs av protester mot utmanande eller ortodoxa TV-program. Populärkulturens och det offentliga rummets historiebruk har ett fönster mot politiken och historikerna, men det är inte det enda. Det officiella historiebruket sanktioneras på i huvudsak två skilda sätt: vetenskap och fostran. I gränsen mellan dessa befinner sig ett tredje: det samhälleligt skyddade, bevarade och gestaltade kulturarvet där arkivvärlden har legat närmast forskningen och där museerna legat närmast den folkbildande uppgiften. Även skolväsendets historiebruk pendlar mellan dessa bägge poler och skapar spänningar ända in i lärarprofessionen mellan "värdegrundsorienteringen" och "sakkunskapen".

De blinda punkterna för forskningsfältets utveckling så långt är av flera slag: Stora empiriska fält saknas, reception, aktörs- eller bruksperspektivet

23. Detta är tydligt i avhandlingsskörden 2001 där författarna fokuserar historiebruket som "politisk bild", "ideologisk maktresurs" respektive "ideologiskt historiebruk" och "nationella föreställningar": Roger Johansson, *Kampen om historien. Adalen 1931. Sociala konflikter, historiemedvetande och historiebruk 1931–2000*, Stockholm 2001; Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, Stockholm 2001; Zander, *Fornstora dagar, moderna tider*; Rodell, *Att gjuta en nation*. Se även Karlsson, *Historia som vapen: historiebruk och Sovjetunionens upplösning 1985–1995*, Pierre Nora & Lawrence D Kritzman, (eds), *Realms of Memory: Rethinking the French Past*, New York 1996; Claus Bryld & et al, *At formidle historie — vilkår, kendtegn, formål*, Roskilde 1999.

är svagt utvecklade och (fortfarande) är det nationellt införstådda till största delen oproblematiserat. Staten har i minst trehundra år, av och till, haft en medveten kulturpolitik. Delar av de mer uppenbara ideologiska bruken är uppmärksammade, ofta som missbruk av historien, exempelvis det misskrediterade götiska historiebruket. Många delstudier finns som är utformade som monografier över kulturinstitutioner. När det gäller läns museerna och skolväsendets historieundervisning finns arbeten som rör institutionernas framväxt och en del om deras intentioner och faktiska innehåll.²⁴ Historiebruket kring krigens våldsamheter, trauman och inte minst Förintelsen har avkastat en närmast oöverskådlig litteratur. Världens våldsamma historia är otvivelaktigen värd seriös reflektion och den ligger dessutom inom historieämnets klassiska område. Denna politik (även om den inte kallas kulturpolitik men *de facto* är det) behöver kartläggas och sättas i samband med förändringar i den kommersiella kulturen, de tekniska möjligheterna, liksom sensibilitetens förändringar, vad som räknas som kultur och upplevelser.²⁵

Vad vet vi om historiekulturer som utformas av andra krafter än de politiska? Där är fältet förstås mer svåröverblickbart, både på grund av att det inte finns ett tydligt avgränsat fält och för att flera discipliner lämnar bidrag till forskningen. Kulturen och historieberättandet vid de stora utställningarna har uppmärksammats och satts i samband med museernas "födelse". Arkitektens utveckling, smaken för retro-chic och Disney-historia har också uppmärksammats som delar i det kommersiella historiebruket – inte sällan med en kritisk udd där talet om förflockning och missbruk kan göra att intresset för utforskning avbryts när det precis börjat bli intressant. Turism- och besöksnäringarna tillhör en allt viktigare samhällssektor som drar till sig forskning också av kulturvetare, etnologer och antropologer.²⁶

På gränsen mellan att vara ett empiriskt fält och ett aktörsorienterat

24. Kerstin Arcadius, *Museum på svenska. Läns museerna och kulturhistorien*, Stockholm 1997; Jenny Beckman, *Naturens palats. Nybyggnad, vetenskap och utställning vid Naturhistoriska riksmuseet 1866–1925*, Stockholm 1999; Medelius Hans, Nyström Bengt & Stavenow-Hidemark Elisabet (red), *Nordiska museet under 125 år*, Stockholm 1998; Stefan Bohman, *Historia, museer och nationalism*, Stockholm 1997.

25. Det stora danska projektet kring Humanistisk historieförmedling kan sägas ta upp den del av detta komplex som har akademisk anknytning.

26. Anders Ekström, *Den utställda världen. Stockholmsutställningen 1897 och 1800-talets världsutställningar*, Stockholm 1994; Tony Bennett, *The Birth of the Museum: History, Theory, Politics*, London & New York 1995; Raphael Samuel, *Theatres of memory*, London 1994; Michael L Wallace, *Mickey Mouse History and Other Essays on American Memory*, Philadelphia 1996; David Lowenthal, *The Heritage Crusade and the Spoils of History*, Cambridge & New York 1998; Tom O'Dell, *Nonstop! Turist i upplevelse-industrialismen*, Lund 1999; Orvar Löfgren, *On holiday. A History of Vacationing*, Berkeley 1999.

brukarperspektiv ligger det biografiska historiebruket och receptionsforskningen. Receptionsforskningen är i Sverige inte stor och rör besöksgrupper på museer, skolor eller medborgarenkäter. I USA har man gjort stora relativt öppna enkäter om historiebruket i vardagen som visar på en stark närvaro av historia i individuella och familjära relationer, men ett stort avstånd till den officiella och institutionaliserade historieapparaten.²⁷ Den biografiska forskningen däremot har frodats en längre tid i flera discipliner, framför allt med litteraturvetenskaplig inriktning, men också med genusteoretisk. "Vanliga människors" livsberättelser har kartlagts. Den har nått ett stadium där även metastudier av de biografiska studiernas konstruktioner har blivit en del av forskningen. Här närmar vi oss möjligheter att ställa frågor om hur människor konstruerar både biografiska och kollektiva narrationer för att forma meningssammanhang – och hur dessa hänger ihop.²⁸

Med detta grepp är historiekulturen mer att förstå som ett grundstoff för "collected memories" än ett "collective memory" som finns där redan från början. Den sistnämnda föreställningen liknar idén om en genuin folklig kultur som går att upptäcka, något som på goda grunder har kritiserats som en naiv forskningsstrategi.²⁹ Inte desto mindre framstår en av historiebrukets viktigare funktioner att vara just åstadkommandet av ett gemensamt minne, med ett innehåll som verkar riktninggivande för det historiemedvetande som aktörerna omfattar. De nationella historiebruk som uppsatserna här manifesterar har alla denna ambition att använda sig av auktoriteten hos det ovedersägligen inträffade för att säga något om en önskvärd framtid för ett "oss". Det är en spännande fråga som Trenter reser om detta är en genusbetonad synvillia vad gäller historiebruket i vidare mening och när det gäller vår egen samtids historiebruk. Finns det alternativa sätt att bruka historia också som politisk grund för demokrati än dessa territoriellt baserade histo-

27. Bengt Lundberg & Per-Uno Ågren, *Historiebilder: Om intention och reception i museer*, Umeå 1999; Peter Aronsson & Erika Larsson (red), *Konsten att lära och viljan att uppleva. Historiebruk och upplevelsepedagogik vid Foteviken, Medeltidsveckan och Jamtli*, Växjö 2002; Håkan Nordmark & Peter Aronsson, *Människors uppfattning av det bevarandevärda*, opubl manus 2001; Roy Rosenzweig & David P Thelen, *The Presence of the Past: Popular Uses of History in American Life*, New York 1998.

28. Lisbeth Larsson, *Sanning och konsekvens. Marika Stiernstedt, Ludvig Nordström och de biografiska berättelserna*, Stockholm 2001. Ronny Ambjörnsson, Per Ringby & Sune Åkerman (red), *Att skriva människan. Essäer om biografien som livshistoria och vetenskaplig genre*, Stockholm 1997; Britt Liljewall, *Självskrivna liv. Studier i äldre folkliga levnadsminnen*, Stockholm 2001.

29. Jfr Maurice Halbwachs & Lewis A Coser, *On Collective Memory*, 1992 med Lynn Hunt (ed), *The New Cultural History*, 1989 och Gerald Sider & Gavin Smith (eds), *Between History and Histories: The Making of Silences and Commemorations*, Toronto 1997.

rier? Den är inte bara intellektuellt spännande, utan av just historisk betydelse, om man törs säga så, för vilken riktning en demokratisk utveckling kan tänkas ta i en globaliserad och mångkulturell värld.

En viktig teoretisk poäng är att det inte räcker att uppmärksamma det kognitiva innehållet för att analysera historieanvändning – även det känslomässiga, estetiska, normativa måste uppmärksammas. Ohman Nielsen argumenterar därtill att just människosynen är en vital punkt för att förstå historiekulturens anatomi.³⁰ Hon poängterar också, liksom senare Trenter, hur många arenor, former och funktionssätt som finns. De historiska narrationerna, där historievetenskapen är en betydelsefull aktör, har sina motsvarigheter i politik, litteratur och populärkultur. De kan förmedlas direkt som berättelser om varifrån vi kommer, vad som händer och vart vi är på väg, men de kan också finnas i bakgrunden, outtalade, och fungera som klangbottnar för metaforer, symboler och fetischer, och då kunna verka via andra dimensioner än de kognitiva, beröra estetiska och existentiella värden på ett mer svåråtkomligt och starkare sätt. Utan att här ha kunnat ge en djupgående genomgång av forskningslägets omfattande diskussioner och artiklarnas viktiga exemplifieringar om historiebrukets karaktär tror jag att några poänger kan göras för fortsatt forskning:

1. Historiebruk finns i både offentliga rum, där själva delaktigheten, kommunikationen och kraven på erkännande är huvudpoängen, och i privata rum, där meningsaspekten är av existentiell karaktär. Vi känner till mer om de offentliga bruken (manliga?) än om de privata (kvinnliga?), mer om producenternas intentioner än om brukarnas reception och återbruk. Mötesplatsen för den personliga upplevelsen och den gemensamma gestaltningen, den samhällliga och existentiella funktionen utgör axeln för de estetiska och affektiva värden som i tillägg till vetenskapens kognitiva bidrag är historiebrukets centrala kapital.

2. Kategorier av historiebruk, som ideologisk, vetenskaplig, existentiell och moralisk, eller funktioner, som föredömlig, kritisk, antikvarisk, fetischistisk och totemistisk, ska ses som analytiska redskap snarare än syntetiserande kunskapsobjekt, då de mest slagkraftiga elementen i historiekulturerna är förenklade stereotyper, narrativa troper, metaforer och smakideal som

30. Helt tomt är det inte realhistoriskt där inte minst Aron Gurevitch och Norbert Elias verkat inspirerande. Se t ex Arne Jarrick, *Only Human: Studies in the History of Conceptions of Man*, Stockholm 2000; Johan Söderberg, *Den moderna människans uppkomst och andra uppsatser*, Stockholm 2000; Eva Österberg, *Folk förr. Historiska essäer*, Stockholm 1995.

förmår binda samman flera av bruken med öppna eller associativa tekniker. En symbolisk enkelhet paras med komplexa associativa möjligheter till meningsfull tolkning.

3. Den samtida arbetsdelningen mellan vetenskapliga discipliner, civila och kommersiella aktörer, undervisande institutioner och kulturarvsvårdande myndigheter är åter i jäsning (Geijer) på liknande sätt som vid 1800-talets början och sekelskiftet 1900, då den sattes i aktiv relation nationsbildningen. Utvecklingen för historieämnets del kan beskrivas som en breddning av historiedidaktiken eller som ett bestämt fokus inom kulturhistorien, men den rymmer en radikalare potential, en paradigmförskjutning för historievetskapen, där historikern inte längre kan eller bör stå utanför i sitt studium utan kan och måste se även historieskrivningen som en "virkningshistorie".³¹ Samtidigt är politikerna åter mer aktiva än på länge med att dela ut precisa uppdrag åt forskarna i ämnen som uppfattas som känsliga och politiskt-moraliskt viktiga att få svar på.³²

Om detta är riktigt befinner sig forskningen i ett läge där djuplodande avhandlingsarbeten kan visa hur historia fungerar i ett historiebruksperspektiv. Det kan lära oss något om varför historiereflektionen och historieintresset också har sina konjunkturen av upp- och nedgångar. Även om kategorin tid är av en sådan art att den alltid har en plats i tänkandet, så varierar både individens och samhällets arbete med det förflutna. En upplevd kris, osäkerhet om samtidens riktning mot framtiden, aktualiserar och nödvändiggör ett mer aktivt förhållningssätt till det förflutna. I så måtto är kris-teorin om historiebrukets aktualitet en god om än inte uttömmande hypotes. De bägge sekelskiftenas aktiva intresse för att använda historia är goda exempel, även om Ulf Zander visat att det mer privata intresset för historia inte gick på lågvarv ens under 1950-60-talen.³³

Hur förhåller sig studiet av historiekultur till den klassiska frågan om vad som verkligen hänt? De flesta studierna är på detta plan varken nyskapande eller utmanande, trots de paradigmatiska anspråk som kan härledas ur

31. Den sistnämnda pläderingen stod Bernhard E Jensen för vid Historikermötet i Århus, Holocaust-sessionen.

32. I Sverige har det rört sig om utredningar av tvångssteriliseringar, åsiktsregistreringar, Sveriges mer tveksamma roller under andra världskriget. Konflikterna mellan politiker och forskare har varit legio och ibland fortplantat sig till olika åsikter om hur forskningsråden bör agera. Utbildningsvetenskapliga satsningar på Förintelseundervisning etc.

33. Zander, *Fornstora dagar, moderna tider*; Wienberg 1999.

perspektivskiftet. De rör sig väl inom ramen för en vedertagen praktik där det objekt som undersöks uppfattas som att ha haft en reell existens oberoende av forskaren. Objektet i fråga är historiekultur och historieanvändning i det förflutna. Man kunde kanske förväntat sig att studier över det föränderliga bruket i sig skulle öppna för postmoderna influenser, men med något undantag har så inte varit fallet. I den mån det blivit debatt, så har den främst utvecklats i det offentliga rummet i den klassiska formen av rebelliska doktorander mot konservativa professorer. Trots utmaningar i *Historisk tidskrift* skapar de inte någon debatt – ett faktum som tycks illustrera Claus Brylids iakttagelse om ofarliga akademiska diskussioner så länge de inte har kontakt med offentligheten utanför akademien.³⁴ På en avgörande punkt avviker man däremot från tidigare sätt att resa frågorna. I den mån tidigare forskning behandlat frågor om olika tolkningar och olika historiebruk, har man alltid relaterat detta bruk till en egen tolkning av hur det egentligen var. Poängen med utredningen har varit att komma fram till detta omdöme.³⁵ Som jag ser det är utmaningen för historiebruksforskningen idag inte främst att än en gång uttala sig i sakfrågorna utan att söka dels problematisera historiebrukets mer dolda sidor och funktioner, dels se historiedisciplinens, inklusive det egna arbetets roll och funktion i sitt sammanhang.

Orsaken till att det inte alltid är av vikt att utreda vad som egentligen skett bakom de tolkningar som brukas, är att de oftast utformas just i en dynamik som är relativt oberoende av sakförhållandena. Karl XII kan hyllas av både högergrupper, nationalister, Herman Lindqvist, lokalpatrioter och Josef Stalin. För att ta ett exempel, så menar jag att det inte är en huvuduppgift inom detta forskningsfältets verksamhet att diskutera antalet offer i Gulag eller Holocaust. Frågeställningen kan istället röra i vad mån minnesarbetet bidrar till den avskräckning som det politiskt ideologiska bruket avser, eller om musealiseringen istället bidrar till att skapa ett avstånd, som markerar företeelserna som bortom samtiden och oss själva, och just därigenom minskar deras aktualitet, snarare än motsatsen. Genom att byta fokus från informa-

34. En irriterad debatt i *Svenska Dagbladet* utspelade sig sensommaren 1999 (bl a 16/7 och 16/9) mellan professorerna Arne Jarrick, Lars Magnusson och doktoranderna Martin Wiklund och Stefan Nordqvist. Se även inlägg i *Historisk tidskrift* under senare år som dock mig veterligen inte bemötts offentligt: Roddy Nilsson, Historiedidaktiken och den postmoderna utmaningen", *Historisk tidskrift* 2001:1; K G Hammarlund, Den historiska intrigen: kan historien uppfattas som narration?", *Historisk tidskrift* 2000:3.

35. Exempelvis Sverker Oredsson, *Gustav Adolf, Sverige och Trettioåriga kriget. Historieskrivning och kult*, Lund 1992.

tion och avskräckning till meningsskapande och historiebruk kan resultaten bli av värde för diskussionen om de didaktiska värdena med historia.

Historievetenskapens mål, metoder och tematisering är i ständig rörelse och mer svårfångad, amorf och pluralistisk idag än någon gång tidigare. Här ligger också en intern drivkraft till det ökade intresset för ett begrepp som historiekultur. Historikernas motivering till den egna verksamheten är mångskiftande. Den nationella nyttan gav vika för det vetenskapliga sökandet, i empiristiska såväl som teoriorienterade varianter. Kopplingen till samhället minskade i den rekonstruerande dimensionen och ökade i den kritiska. Ibland återkom den identitetsgivande motiveringen då det gällde att ge nya grupper en plats i historien. Var föreskriver dagens kognitiva identitet en god historiker för att skapa samhällelig mening åt verksamheten? Svaren förefaller varken tydliga eller självklara. Är de inte ens påkallade? En likartad hemlöshet när det gäller minnesarbetets mening finns inom kulturarvsbranschen, som mitt i en rejäl publik högkonjunktur drabbats av en kulturrelativism som pockar på förnyelse.³⁶

I det ljuset framträder nya mönster på välkända händelser: Historierna om Finlands ställning i svenska riket är inte bara en fråga om en stats inre organisering utan om skapandet av en ny nation. Ådalen 1931 är inte bara skotten som föll, utan de tolkningar och bruk av dessa som aktualiseras. Det andra världskrigets fasor talar inte bara om vad som skett utan om vilka vi är och vilka som hotar vår enighet idag. Och allra tydligast kanske: jordbrukets historia var i ett visst skede kring sekelskiftet 1900 långt mer mytologiskt laddat än vad utredningar om antalet tunnland, avkastning eller ens ägandeförhållanden kan fånga.³⁷

En ännu ej antagen utmaning för forskningen är just den mycket konkreta och samtidigt komplexa processen då det personliga minnet tar form och gestaltning i skärningspunkten mellan de privata och kollektiva erfarenheterna, de påtagliga nödvändigheterna och den längtan och fruktan inför sitt öde som påverkar också minnets funktioner. Frågeställningen närmar sig en av skönlitteraturens nyckelfrågor.³⁸ Utmaningen är inte ny, den knyter i själva

36. Agenda kulturarv är det stort upplagda försöket att åter mobilisera sektorns aktörer och identifiera relevanta uppgifter och värden genom att för första gången fråga befolkningen vad de anser vara bevarandevärdt i en större opinionsundersökning. <http://www.raa.se/agendak/index.asp> (020327).

37. De artiklar som följer i detta nummer presenterades alla i tidigare versioner till sessionen Makten över minnet vid Nordiska historikermötet i Århus 2001.

38. Jämför hur Agneta Pleijel knyter samman det personliga ödet med världshistorien. Se också Peter Aronsson, "Författarkonsten och historikerna", i *Makten över minnet. Historiekultur i förändring*, Peter Aronsson (red), Lund 2000.

verket tillbaka till ett av humanismens grundläggande teman, men kanske är beredvilligheten att låta den spela en större roll inom kulturvetenskaperna och historieforskningen större idag än på länge.

Minnets förmåga är väldig, min Gud! Den är vördnadsbjudande, en oändlig och outgrundlig mångfald, och det är min tanke, det är mitt jag.³⁹

Summary: The Culture of History, Politics and Disciplines of History in Scandinavia

Developments within science and contemporary history have led to an increased interest in how history is created in other arenas than the scientific. This article suggests that such concepts as culture of history, the uses of history and historical consciousness are just as potentially important concepts in historiography as are the social, culture, mentality, and gender in terms of their potential for changing the perspective of research.

The culture of history consists of the artefacts, rituals, customs and assertions with references to the past, which allow us to link the relationship between the past, present and future. Occasionally they are direct and explicit interpretations of this link. *The Uses of History* consists of the processes where parts of the culture of history are activated to form definite opinions and action-oriented totalities. *Historical consciousness* consists of those views of the link between the past, present and future which steer the use of history and which are established and are reproduced in its use. A certain selection of the culture of history is activated as communities of memory in the use of history and forms an historical consciousness. The concept of the historical categories *space of experiences* and *horizon of expectations* fit well into this framework. Knowledge of and descriptions of the past create opportunities for certain assumptions of the future. The hopes and fears created by images of the future in the present influence the way the relationship between memory and that which is forgotten is organised in the spaces of experience. The uses of history occur in the dynamic process that links the spaces of experience and horizon of expectations in a specific situation.

Some strategic research considerations are also discussed:

1. The contemporary division of labour between scientific disciplines, private and commercial interests, institutions of education, and authorities responsible

39. Aurelius Augustinus, *Bekännelser*, Skellefteå 1990, s 235.

for promoting culture are restructured at the turn of the twentieth century in a way similar to the changes at the turn of the nineteenth century.

2. The need for comparative and non-national perspectives is necessary to counter the subject's inherent national bias.

3. We know more about public practices than we do about private ones, more about the producer's intentions than the users reception and reuse, more about the cognitive aspects than the existential functions where the aesthetic and affective values are added.

4. A well defined classification of the function of the uses of history should be used with care since the strongest aspect of the communities of memory is the combination of simplified stereotypes, narrative trope, metaphors, and ideals of taste that make it possible to link several uses with open or associative techniques.